

ROBERT ZAPART

**WŁADZE RP NA UCHODŹSTWIE
O PROJEKCIE POLSKO-CZECOSŁOWACKIEJ INTEGRACJI
W LATACH OSIEMDZIESIĄTYCH XX WIEKU**

Idee federalizmu towarzyszyły świadomości wielu narodów od setek lat, ale dopiero w XX w. ich urzeczywistnienie zaczęło przybierać nowe formy. Polska miała również w tej sferze swoje dokonania, by wspomnieć o związku Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, którego początkiem była zawarta w 1385 r. unia w Krewie¹. Kolejne akty prawne, obowiązujące aż do końca XVIII w. wskazywały na inny, niż realizowany ówczesnie w Europie (przy pomocy podbojów), mechanizm budowania politycznej wspólnoty. W XIX w. wizje porządku na starym kontynencie snuły, ale już pod zaborami, kolejne pokolenia Polaków². Krótkotrwała, niespełna dwudziestoletnia niepodległość, nie pozwoliła na realizację ambitnych projektów federalistycznych Józefa Piłsudskiego oraz jemu współczesnych³. Druga wojna światowa przyniosła wysyp koncepcji federalistycznych. Od początku największego

---

Dr ROBERT ZAPART – adiunkt Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego; e-mail: robert.zapart@poczta.onet.pl

¹ Układ w Krewie zawarty 14 sierpnia 1385 r. przewidywał małżeństwo wielkiego księcia litewskiego Jagiełły z królową Polski Jadwigą w zamian za przejście Litwy na chrześcijaństwo, przyłączenie jej do Polski i wspólne odzyskanie utraconych ziem Korony.

² Można tu wymienić na przykład: księcia Adama Czartoryskiego, Wojciecha Jastrzębowski, Stefana Buszyńskiego, zob. P. W a n d y c z, L. F r e n d l, *Zjednoczona Europa. Teoria i praktyka*, Londyn: Polonia Book Fund 1965; M. K u k i e l, *Książę Adam*, Warszawa: Wydawnictwo PAVO 1993; R. W a p i ń s k i, *Historia polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku*, Gdańsk: Wydawnictwo Arche 1997; K. G r y g a j t i s, *Polskie idee federacyjne i ich realizacja w XIX i XX wieku*, Częstochowa: Wydawnictwo WSP w Częstochowie 2001; F. G r o s s, *Federacje i konfederacje europejskie. Rodowód i wizje*, Warszawa: ISP PAN 1994; A. B o r z y m, J. S a d o w s k i, *Polscy Ojcowie Europy*, Warszawa: TRIO 2007.

³ G r y g a j t i s, *Polskie idee federacyjne*, s. 395-456.

w dziejach ludzkości konfliktu, władze w Moskwie kategorycznie odrzucały wszelkie próby utworzenia w przyszłości przez niepodległe państwa Europy Środkowo-Wschodniej nowego podmiotu politycznego, który podważałby jej hegemonię w regionie. Ten sprzeciw doprowadził m.in. do upadku planów zbudowania polsko-czechosłowackiej federacji, która miała być jednym z politycznych osiągnięć rządu gen. Władysława Sikorskiego i częścią większego środkowoeuropejskiego planu⁴. Szczególnie ostro przeciwko tej umowie wy-

---

⁴ T. K o m a r n i c k i, *Próba stworzenia związku polsko-czechosłowackiego w okresie II wojny światowej*, w: *Sprawy międzynarodowe*, Londyn 1947, nr 2-3, s. 62-82; T. P i s z c z k o w s k i, *Polska a Nowa Europa*, Londyn 1942, s. 28-29; T. K i s i e l e w s k i, *Federacja Środkowo-Europejska, Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939-1943*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1991; J. S k o d l a r s k i, *Epilog układu Sikorski-Beneš. Z dziejów polsko-czechosłowackich w latach 1939-1949*, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie 1988; I. T. K o l e n d o, *O idei federacji polsko-czechosłowackiej – polemicznie*, „Dzieje Najnowsze” 1989, nr 2; *Korespondencja w sprawie konfederacji polsko-czechosłowackiej w latach 1940-1943*, „Studia z Najnowszych Dziejów Powszechnych”, t. IV, Warszawa: wyd. S. Stanisławska 1963; P. M a t u s a k, *Polskie koncepcje integracyjne Europy Podziemnej 1939-1945*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1999, nr 6, s. 233-244; J. R. S i e l e z i n, *Idea federacji polsko-czechosłowackiej jako element gry politycznej w latach 1939-1943*, w: *Europa Środkowo-Wschodnia w polskiej myśli politycznej*, red. M. Dymarski, J. Juchnowski, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski 2004, s. 137-158. K. M o c h l i Ń s k i, *Polskie inicjatywy Federacji Europy Środkowo-Wschodniej*, w: *Akcja niepodległościowa na terenie międzynarodowym 1945-1990*, red. T. Piesakowski, Londyn: Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie 1999, s. 143-165; S. Ł u k a s i e w i c z, *Dyskusje o współpracy polsko-czechosłowackiej po roku 1948*, w: *O nowy kształt Europy. XX-wieczne koncepcje federalistyczne w Europie Środkowo-Wschodniej i ich implikacje dla przyszłości Europy*, red. J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 2003, s. 228-242; t e n ż e, *Trzecia Europa. Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych 1940-1971*, Warszawa–Lublin: IPN 2010. Premier Władysław Sikorski został w styczniu 1941 r. zapytany podczas obiadu przez byłego adiutanta prezydenta Mościckiego mjr. Józefa Hartmana, po wspólnej z Benešem lustracji Armii Czechosłowackiej w Wielkiej Brytanii, o perspektywę ewentualnej szerszej współpracy. W odpowiedzi usłyszał: „Rozmowa była długa, ale nie serdeczna i pożyteczna. On [Beneš] się już nigdy nie wyrzeknie wielkiej miłości do Stalina”, R. L e w i c k i, W. M a r k e r t, *Józef Stawomir Hartman 1898-1979. Adiutant prezydenta i Ojciec Cichociemnych*, Pruszków: Oficyna Wydawnicza AJAKS 2004, s. 43. T. Piszczkowski użył nawet sformułowania „dywersja Beneša”, zob. T. P i s z c z k o w s k i, *Między Lizboną a Londynem*, Londyn: Instytut Polski i Muzeum im. Generała Sikorskiego 1979, s. 91. Por. w: V. J e z e r n í k, *Západoslovanská Federální Unie*, London–Edinburgh: Západoslovanskhoé Ruchu 1942; Z. J i r á s e k, M. T r a p l, *Exilová politika v letech 1948-1956: počátky politické organizovanosti a činnosti pounorové emigrace a vznik Rady svobodného Československa*, Olomouc: Centrum pro československá exilová studia: Naklad. Moneta-FM, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1996. Zbiór dokumentów z archiwów czeskich odnoszący się do rokowań polsko-czechosłowackich został wydany w latach 90.: *Československo-Polská jednáni o vytvoření konfederace 1939-1944, Československé diplomatické dokumenty*, Praha: Historický ústav Armády České republiky 1994; *Czechoslovak-Polish Negotiations of the Establishment of Cenfederation and*

stępowali polscy komuniści, oskarżając emigracyjnych polityków o propagowanie sztucznego zagrożenia ze wschodu. W ich pojęciu prezentowane idee integracyjne skutkowałyby utworzeniem niepożądanego lokalnego mocarstwa oddzielającego Sowieców od reszty Europy⁵. Podczas konferencji sojusznicznych, jesienią i zimą 1943 r. w Moskwie oraz w Teheranie, przedstawicielom Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii zaprezentowano w tej kwestii negatywne stanowisko. Jedyłą akceptowaną i lansowaną przez środowiska komunistyczne alternatywą dla regionu była koncepcja utworzenia innego rodzaju podmiotu – związku republik⁶.

Celem autora jest przedstawienie przyczyn i okoliczności zawarcia deklaracji polsko-czechosłowackiej w 1986 r. przez emigracyjnych przedstawicieli trzech zniewolonych narodów Europy Środkowo-Wschodniej, którzy bazując na zawartym w 1942 r. porozumieniu rządów Sikorskiego i Beneša, w kolejnym roku wyrazili nadzieję na wzmocnioną współpracę dwóch państw w ramach tworzenia posttotalitarnego porządku w regionie.

Polacy pozostający na przymusowej emigracji politycznej po zakończeniu II wojny światowej, a raczej, jak to ujął Dariusz Stola: „w stanie prowizorium” – podjęli kolektywne działania zmierzające do utrzymania formacji zbrojnych, przeciwdziałając stopniowemu rozmywaniu się tożsamości narodowej. Organizując się wewnętrznie, oczekiwali na warunki ewentualnego powrotu do kraju, podkreślając przejściowość przyjętych przez mocarstwa rozwiązań⁷. Uznanie przez Zachód środkowo-wschodniej części kontynentu za strefę wyłącznych wpływów Stalina, pozbawiło praktycznie elity podbitych narodów wsparcia i oznaczało konieczność zbudowania przez nie – dla oddzielnego „żelazną kurtyną” obszaru – nowego programu, który mógłby odegrać po zmianach systemowych istotną rolę w przywracaniu podmiotowości regionu. Powyższe okoliczności sprawiły, że przy stołach negocjacyjnych spotkali się: Estończycy, Litwini, Łotysze, Białorusini, Polacy, Ukraiń-

---

Alliance 1939-1944: Czechoslovak-Diplomatic Documents, Prague: Publishing House Karolinum: The Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic 1995.

⁵ A. L a m p e, *Miejsce Polski w Europie*, Moskwa 1944, s. 70-71.

⁶ K i s i e l e w s k i, *Federacja Środkowo-Europejska*, s. 229; H. B a r t o s z e w i c z, *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1944-1948*, Warszawa: Książka i Wiedza 1999, s. 7; E. Z n a m i e r o w s k a - R a k k, *Federacja Słowian południowych w polityce Bułgarii po II wojnie światowej*, Warszawa: Neriton, IH PAN 2005, s. 71-72 (tam o fiasku powojennych koncepcji utworzenia tytułowej federacji).

⁷ D. S t o l a, *Uwagi o powojennej emigracji polskiej*, w: *Warszawa nad Tamizą. Z dziejów polskiej emigracji politycznej po drugiej wojnie światowej*, red. A. Friszke, Warszawa: Adam Marszałek 1994, s. 16-17.

cy, Słoweńcy, Serbowie, Chorwaci, Węgrzy, Słowacy, Czesi i Albańczycy. Ich uwaga od początku skupiła się na tworzeniu wspólnoty w dwóch wiodących obszarach:

- wspólnota w walce o odzyskanie utraconej wolności;
- wspólnota w przyszłości, która gwarantowałaby bezpieczeństwo oraz możliwości rozwoju.

Przy próbach sformułowania przyszłości wspólnoty zarysowały się dwa stanowiska. Pierwsze, które pragnęło jako cel ustanowić dążenie do stworzenia najściślejszego związku narodów w federacji (państwo związkowe), oraz drugie, zwycięskie w dyskusji, gwarantujące luźniejszą formę – związek państw (konfederacja), w której zachowana byłaby w pełni „suwerenność konieczna do pełnego rozwoju wszystkich sił narodowych”⁸. Państwa związane analogiczną sytuacją geograficzną, przeszłością historyczną, wspólną cywilizacyjną i strukturą społeczną, połączone w jeden organizm, prowadziłyby wspólną politykę zagraniczną, obronną, a także współdziałałyby w sferze gospodarczej i kulturalnej. Uczestniczący w spotkaniach przedstawiciele pozostających za „żelazną kurtyną” narodów (m.in. także Ukrainy i Białorusi odrzucających polskie propozycje granicy wschodniej), reprezentujący ponad 160 milionów Europejczyków zamieszkujących Międzymorze Adriatycko-Bałtycko-Czarnomorskie, nie akceptowali nowego porządku świata opartego na podziale stref wpływu, który uznano za niemoralny i nierealny do utrzymania w dalszej przyszłości⁹.

Polski punkt widzenia niezwykle dobitnie oddawała wypowiedź gen. Andersa: „Każdy Polak zadaje sobie pytanie czy można wierzyć w działania tych mężów stanu, którzy w Teheranie, Jałcie rozporządzali się samowolnie obszarami sprzymierzeńców? Aby stworzyć federację europejską, zdolną do życia trzeba zgodnie działać z logicznym układem naszych zamiarów. A więc zacząć od podbudowania idei wolności siłą realną oraz od przywrócenia ufności między wszystkimi Europejczykami i USA, i nie zapominajmy, że tak jak przepołowiona Europa nie może żyć przepołowiona, tak nie może się ona odciąć od innych kontynentów. Przywróćmy Europie poczucie sprawiedli-

---

⁸ Z „Karty Wolnego Międzymorza” z 28.08.1945 r. Szczególną aktywnością w dyskusji o nowych projektach wyróżniał się powstały w 1946 r. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych oraz Kluby Federalne Środkowo-Europejskie.

⁹ S. W o l a ń s k i, *Europa Środkowo-Wschodnia w myśli politycznej emigracji polskiej 1945-1975*, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski 1996, s. 84-85; *O jedność Europy. Antologia polskiej XX-wiecznej myśli europejskiej*, wybór i oprac. S. Łukasiewicz, Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej 2007.

wości i równości, połączmy wysiłki dla odparcia wspólnego wroga i dla wyzwolenia przyjaciół, urządzmy wreszcie domostwo europejskie w zgodzie z ideałem chrześcijańskim, który często poświęcamy dla małostkowego materializmu. Za tę cenę przyszłość będzie nasza”¹⁰.

Prowadzone przez środowiska wychodźcze w latach 40. i 50. próby przebudowy pojałtańskiego porządku w Europie Środkowo-Wschodniej zakończyły się fiaskiem z powodu braku realnych możliwości urzeczywistnienia założonych celów. Z czasem rozproszeniu uległo również, z trudem budowane przez lata, wielonarodowe środowisko działaczy politycznych. Podobnie osłabła działalność polskich grup inicjatywnych, a także rządu emigracyjnego, który po podpisaniu Traktatów Rzymskich, po wydarzeniach na Węgrzech i w Polsce z 1956 r., narzuceniu przez ZSRR podbitym narodom systemu wojskowej i gospodarczej zależności (Układ Warszawski oraz Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej), został zmuszony do poszukiwania nowego modelu działania. Pozostawała im walka na arenie międzynarodowej o granice zachodnie i o prawdę o zniewoleniu osamotnionego kraju. Niezrealizowane pragnienia emigracyjnych polityków i działaczy społecznych, związane ze zbudowaniem nowego porządku prawnego w Środkowo-Wschodniej Europie, były odzwierciedleniem tęsknoty za utraconą wolnością ich narodów i skazaną z góry na niepowodzenie – próbą zmiany strategii dwóch rządzących ówczesnie światem mocarstw. Nowa pojałtańska granica – jak pisał Roman Wapiński – „była dziełem obustronnym, tyle tylko, że obu stronom przyświecały diametralnie różne cele”¹¹. Zmęczona wojną, a później konsolidowana gospodarczo (m.in. Plan Marshalla) i politycznie (włączenie Niemiec, pierwsze próby z lat 80. powrócenia do Europejskiej Współpracy Politycznej) zachodnia Europa skupiła uwagę na własnych problemach, a później na budowaniu funkcjonalnej struktury. Moskwa i podporządkowane jej stolice państw satelickich miały za zadanie, co skutecznie udawało się przez kolejne dekady, pacyfikować różnymi, także koncesyjnymi metodami, porzucone przez Zachód narody środkowej i wschodniej Europy. Pozostające na emigracji władze II RP, mimo utraty podmiotowości z punktu widzenia prawa międzynarodowego, nie porzuciły kontaktów z przedstawicielstwami ujarzmionych narodów Europy Środkowo-Wschodniej i poszukiwania nowych koncepcji związanych z przyszłością własnego kraju i kontynentu.

¹⁰ W. Anders, *Pokój to Europa cała*, „Orzeł Biały” (Londyn) 1952, nr 3, s. 2.

¹¹ Wapiński, *Historia polskiej myśli*, s. 275.

W latach 70. i 80. szczególne więzy łączyły emigracyjne elity państw, które miały taki sam status jak Polska. Mimo narzuconych rządów komunistycznych, dysponowały pewną niezależnością zewnętrzną, a przede wszystkim podmiotowością prawa międzynarodowego. Do tej grupy należały: Czechosłowacja, Węgry, Rumunia i Bułgaria; do drugiej zaliczono ówczesne republiki – Ukrainę i Białoruś; do trzeciej – przymusowo wcielone do imperium państwa bałtyckie. Działania wymienionych przedstawicielstw podejmowane indywidualnie oraz wspólnie, były z punktu widzenia efektywności geopolitycznej mało skuteczne. Według Krzysztofa Tarki wydarzeniem przełomowym wpływającym na sytuację międzynarodową, a tym samym na położenie sprawy polskiej były strajki w kraju, a w ich następstwie utworzenie „Solidarności”¹². Z punktu widzenia geopolityki przełomem były problemy wewnętrzne władz w Moskwie, pogłębione wkroczeniem do Afganistanu oraz postępującym upadkiem gospodarczym, zmiana polityki Zachodu po wyborze w 1980 r. Ronalda Reagana na stanowisko prezydenta Stanów Zjednoczonych oraz Margaret Thatcher na premiera Wielkiej Brytanii, a także niezwykle zaangażowanie papieża Jana Pawła II.

Splot tych wydarzeń pozwolił na powrót sprawy polskiej na forum międzynarodowe. Potwierdziła się zatem ostatnia zasada emigracji politycznej, że zmiana położenia kraju może nastąpić dzięki woli i wysiłkowi narodu polskiego, połączonemu ze sprzyjającą sytuacją zewnętrzną. Premier Rządu RP na Uchodźstwie Kazimierz Sabbat uznawał, że pobudzenie uchodźstwa do działania będzie wyłącznie uzupełnieniem i wsparciem, tylko czasowo przerwanego stanem wojennym i jego kilkuletnimi konsekwencjami, procesu demontażu całego systemu, jaki został zapoczątkowany w Polsce¹³. Nie dziwi zatem, że zintensyfikowano prowadzone z Londynu działania. Z jednej strony wzmocniono przekaz zewnętrzny, z drugiej zbudowano mechanizmy wsparcia dla opozycji, odrzucając jednocześnie pojawiające się próby kwestionowania ciągłości prawnej władz II RP.

Możliwości powrotu do bardziej zaawansowanych projektów integracyjnych otwierało podpisanie jeszcze pod koniec 1979 r. stosunkowo ogólno-kowej, ale niezwykle symbolicznej deklaracji polsko-ukraińskiej. Szersze rozmowy z przedstawicielami wschodnich diaspor były utrudnione przez polskie stanowisko dotyczące granic. Nieustannie podkreślano, że zmiany

---

¹² K. T a r k a, *Emigracyjna dyplomacja: polityka zagraniczna Rządu RP na Uchodźstwie 1945-1990*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm 2003, s. 256.

¹³ K. S a b b a t, *Polska na drodze do wolności i niepodległości. Pisma polityczne*, wybór i oprac. W. Roman, Toruń: Adam Marszałek 2009, s. 294.

w tym zakresie wynikające z traktatu ryskiego, mogą nastąpić wyłącznie w wyniku decyzji wolnego i suwerennego parlamentu¹⁴. Oczekiwano, że takie samo stanowisko zajmą ruchy wolnościowe w Polsce, z którymi podzielano zasadę nienaruszalności obecnej granicy z Niemcami¹⁵.

Z inicjatywy przebywającego przez kilka miesięcy w Londynie prezesa Czechosłowackiego Komitetu Wyzwolenia prof. Mojmira Povolnego doszło w połowie 1982 r. do odnowienia kontaktów z emigracyjnymi przedstawicielami południowych sąsiadów¹⁶. Mimo różnic między samymi Czechami i Słowakami, pierwszym dostrzegalnym wynikiem rozmów było skierowanie do przebywającego z wizytą w Europie prezydenta Stanów Zjednoczonych wspólnego memoriału (sygnowanego również przez przedstawicieli diaspory węgierskiej i rumuńskiej), w sprawie przyszłości Europy Środkowo-Wschodniej¹⁷. Kolejnym, zintensyfikowanie działań w Ruchu Europejskim, oraz korzystając z zaproszeń, w Parlamencie Europejskim. Doceniono również wagę wspólnych wystąpień w szerszym zespole zniewolonych narodów w ramach *European Liaison Group*¹⁸. W czterdziestolecie konferencji w Jalcie przedstawiciele Czechosłowacji, Polski, Węgier, Rumuni i Polski przyjęli rezolucję, w której zażądano odrzucenia ustanowionego wcześniej porządku. Sprzeciwiono się dalszemu podziałowi Europy na dwie strefy wpływów i kontrolę Moskwy nad środkową i wschodnią częścią kontynentu, a także wyrażono nadzieję na powszechne potwierdzenie prawa zdominowanych przez system komunistyczny krajów do niezawisłości, samostanowienia i demokratycznych rządów, będących ich własnym wyborem¹⁹. Uważano, że przedstawicielstwa pozostających jeszcze w niewoli starego systemu narodów są zobowiązane i przygotowane, aby położyć fundamenty pod nową Środkową i Wschodnią

---

¹⁴ T a r k a, *Emigracyjna dyplomacja*, s. 268-269.

¹⁵ Przemówienie premiera E. Szczepanika wygłoszone 5 lipca 1986 r. podczas posiedzenia Rady Narodowej RP, „Tydzień Polski” (Londyn) 1986, nr 28, s. 2, uzupełnienie przemówienia, 1986, nr 31, s. 1.

¹⁶ S a b b a t, *Polska na drodze*, s. 319.

¹⁷ Tamże, s. 327.

¹⁸ Tamże, s. 328, 341.

¹⁹ Apel przedstawicieli emigracyjnych władz Czechosłowacji, Rumunii, Polski i Węgier z 1 lutego 1985 r., załącznik do artykułu Zygmunta Szkopiaka, *Bilateralne deklaracje współpracy Rządu RP w władzami krajów Europy Środkowo-Wschodniej na uchodźstwie*, w: *Akcja niepodległościowa na terenie międzynarodowym 1945-1990*, s. 204-206; S a b b a t, *Polska na drodze*, s. 369-370. Wsparł emigracyjnych przedstawicieli ujarzmionych narodów były amerykański doradca ds. bezpieczeństwa narodowego z okresu prezydentury Cartera, Zbigniew Brzeziński.

Europę. Podkreślono ponownie, że ostateczna decyzja o formach wzajemnych stosunków pozostaje w wyłącznej gestii ich narodów, po odzyskaniu przez nie swobody działania.

Stary wzór organizacji europejskiej, opierający się na dwóch uzupełniających się regionach przemysłowych Zachodu i rolniczych Wschodu, nie będzie miał zastosowania. Będzie musiał być wprowadzony nowy, bardziej skomplikowany wzór integracji. Twierdzono, że może on zostać osiągnięty tylko przez wykorzystanie cząstkowych umów funkcjonalnych kilku regionów w niektórych szczególnych i ograniczonych obszarach. Nie akceptowano żadnej, groźnej jak uznawano, skróconej ścieżki, uzasadniając to tym, że kontynent musi zachować równowagę wewnętrzną, opierając się destrukcyjnym zagrożeniom wynikającym z poważnych różnic strukturalnych pomiędzy regionami. Odnosić się to miało szczególnie do różnic w poziomach rozwoju społecznego i gospodarczego między Europą Środkową i Wschodnią, które nie mogły być rozwiązane przez proste dostosowanie procesów integracyjnych. W ramach powyższej interpretacji zaczęto analizować propozycje ustanowienia podmiotu tymczasowego (organizacja regionalna w Europie Środkowej i Wschodniej), czerpiącego swoją siłę m.in. z podstaw gospodarek: Czechosłowacji, Węgier i Polski. Nie miał być to jednak zamknięty, ekskluzywny klub z ograniczonym dostępem, lecz rdzeń wspólnoty, centralny punkt, z którego zjednoczenie całego regionu powinno się rozpocząć i promieniować, obejmując większą liczbę zainteresowanych krajów. Miał być to zatem twór przejściowy, źródło przyszłej siły politycznej i gospodarczej całej zjednoczonej Europy²⁰.

W 1984 r. reprezentanci czeskiej diaspory, opierając się na podpisanym jeszcze w 1942 r. porozumieniu polsko-czechosłowackim konfederacji, zwrócili się do Rządu RP na uchodźstwie z propozycją wznowienia rozmów na temat pogłębionej integracji²¹. Stwierdzono w przygotowanym później do parafowania dokumencie, że „jeżeli mamy zbliżyć osiągnięcie naszego celu (niepodległość i suwerenność), nie możemy ani w Czechosłowacji, ani w Polsce, ani na uchodźstwie działać bez współpracy między sobą a także narodami Europy Środkowej i Wschodniej, obecnie pod władzą komunistyczną. Jesteśmy więc zdecydowani, aby zjednoczyć nasze siły do walki, która nas czeka, ponieważ dzielimy te same aspiracje i ponieważ jesteśmy przekonani,

---

²⁰ Draft plan for a Central and Eastern European Coal and Steel Community, prepared by special study group of Polish Economists presided over by count E. Raczyński under the auspices of the Central and Eastern European Commission, 1953.

²¹ S a b b a t, *Polska na drodze*, s. 371.

że w naszej jedności leży największa siła i nasza nadzieja”²². Na podstawie powyższych założeń powracano do myśli o wspólnej polityce w zakresie spraw: zagranicznych, wojskowych, gospodarczych i finansowych, socjalnych, komunikacji i telegrafów. Jeszcze w latach 50. podjęto próby dostosowania wcześniejszego projektu do nowych okoliczności, będących następstwem realizowanego przez Europę Zachodnią Planu Schumana. Już wtedy priorytetem stała się ekonomia, a w szczególności: koordynowanie handlu zagranicznego i taryf celnych (docelowo unia celna), wspólna polityka monetarna (utrzymanie samodzielności emisyjnej banków, a zwłaszcza dbanie o zatwierdzony stosunek dwóch walut), finansowa (współpraca w sferze ujednolicenia podatków), rozwój i wspólne administrowanie komunikacją kolejową, drogową i lotniczą (jednolita taryfa pocztowa, zobowiązanie państw posiadających porty morskie i rzeczne do uwzględnienia interesów gospodarczych całej konfederacji)²³. Koncepcja pogłębionej współpracy miała być dostosowana do nowych warunków, przy czym bez względu na rozwój wydarzeń, ta dwustronna (docelowo kilkustronna) współpraca miała być, według emigracji, kluczem do porządkowania spraw tej części kontynentu²⁴.

Podpisanie w kwietniu 1986 r. deklaracji polsko-czechosłowackiej zbiegło się z zapowiedzią ustąpienia z urzędu Prezydenta RP Edwarda Raczyńskiego i powierzeniu obowiązków w przyszłości premierowi Kazimierzowi Sabbatowi²⁵. Dwa tygodnie wcześniej Raczyński poinformował publicznie o podjęciu rozmów z przedstawicielami Rady Wolnej Europy Czechosłowacji. Rozmowy dotyczyły organicznego związku dwóch krajów na drodze zjednoczenia

²² Dz. U. RP 1986, nr 1, część II, Deklaracja polsko-czechosłowacka, s. 7.

²³ Szczególnie wartościowe były prace: Zbigniewa Jordana, Jana Wszelakiego, Jerzego Zdziechowskiego oraz innych autorów skupionych wokół założonego w Londynie przez prof. Edwarda Szczepanika (późniejszego premiera) Instytutu Badania Zagadnień Krajowych.

²⁴ O nowych propozycjach gospodarczych na przykład autorstwa Wszelakiego w: *Fuel and power in captive Middle Europe*, New York: Council on Foreign Relations 1952; t e n Ź e, *The rise of industrial Middle Europe*, „Foreign Affairs” (Londyn) October 1951. Warto również wspomnieć o opracowaniu S. Łukasiewicza, *Jan Wszelaki o gospodarczych aspektach federacji środkowoeuropejskiej*, w: *Emigracja polska wobec problemów przebudowy i sowietyzacji kraju po drugiej wojnie światowej*, red. R. Sudziński, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2007, s. 105-118. Szerzej o problemach ekonomicznych w tej ostatniej monografii oraz na przykład w: Z. J o r d a n, *Przebudowa ekonomiczna Europy Środkowo-Wschodniej*, „Kultura” (Paryż) 1950, nr 6/32, s. 21-47; J. W s z e l a k i, *O wschodni „Plan Schumana”*, „Kultura” 1953, nr 6/68, s. 43-50; S. Z a k r z e w s k i, *Handel Polski z Zachodem*, „Kultura” 1955, nr 1/87-2/88, s. 151-157.

²⁵ Informacje o tym fakcie i treść przemówienia opublikowano między innymi w: „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1986, nr 2, s. 1, 8.

Europy Środkowej w interesie pokoju i równowagi na kontynencie. Raczyński ufał, że ta ostatnia w jego karierze politycznej inicjatywa spotka się z uznaniem i moralnym poparciem w polskim społeczeństwie, jak również wśród Czechów i Słowaków²⁶.

Rozszerzając myśl Raczyńskiego, premier Sabbat wspominał w styczniu, w 40. rocznicę konferencji w Jalcie, o konieczności współdziałania politycznego z naszymi południowymi sąsiadami. Uważał, że te dwa państwa powinny nawiązać, po odrzuceniu systemu niedemokratycznego, bliską współpracę w regionie. Przyszłość kraju była w jego opinii nierozzerwalnie związana z poszerzoną Wspólnotą Europejską, a wobec obserwowanej niechęci władz państw zachodnich, w większym stopniu liczył na życzliwość, zrozumienie i faktyczne wsparcie w przeprowadzeniu zmian w Parlamencie Europejskim oraz innych wpływowych ośrodków opiniotwórczych. Oceniał, że dopiero w zjednoczonej Europie zdecydowanie łatwiej będzie można rozwiązać problem niemiecki (gwarancje dla zachodnich granic Polski)²⁷. Obawy dotyczące przyszłego zagrożenia ze strony Niemiec podtrzymywały wypowiedzi aktywnego ówczesnie ziomkostwa (H. Hupka), a także polityków europejskich i amerykańskich²⁸. Niewiele przez lata wniosły w tej sprawie interwencje polskiej emigracji²⁹.

Przywoływany polsko-czechosłowacki dokument określał ramy federacji. Nie stanowił jednak o bezwzględnej konieczności jej zawiązania po upadku systemu komunistycznego. Była to wyłącznie propozycja, manifestacja woli współpracy, środek do znalezienia się Polski w poszerzonej Wspólnocie Europejskiej³⁰. Ostateczne decyzje o formach wzajemnych stosunków miały należeć do obydwu narodów po odzyskaniu pełnej swobody w decydowaniu o własnym losie. Dostrzegając ujawnioną w 1980 r., a chwilowo zdławioną przez rządy Jaruzelskiego, siłę „Solidarności”, to w działaniach Kraju widziało przede wszystkim szansę na jego wyzwolenie. Nie oznaczało to jednak braku niezbędnego dla reform systemowych wsparcia udzielonego przez emi-

---

²⁶ Tamże, s. 1.

²⁷ S a b b a t, *Polska na drodze*, s. 396.

²⁸ Na przykład jeden z liderów europejskiej integracji, jednocześnie minister spraw zagranicznych Belgii, Paul Henri Spaak podczas wizyty w Niemczech Zachodnich w czerwcu 1950 r., warunkował poparcie dla zachodniej granicy Polski zawarciem formalnego traktatu pokojowego ze zjednoczonymi Niemcami.

²⁹ Interwencja ambasadora Raczyńskiego u przewodniczącego parlamentu Europy. *P. Spaak o granicy polsko-niemieckiej*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1950, nr 11 z 24.07, s. 2.

³⁰ S a b b a t, *Polska na drodze*, s. 398; *Dwa narody – jeden cel*, „Tydzień Polski” (Londyn) 1986, nr 3, s. 2.

grację oraz przyjaciół i sojuszników. Wskazywano, że aktywność politycznego uchodźstwa może przyczynić się do ożywienia dyskusji w oczekiwanym finalnym momencie transformacji ustrojowej. Pewnym podobieństwem był rok 1918, w którym na podstawie zawartej na emigracji umowy powstała Czechosłowacja. Równolegle w polskiej prasie ukazującej się w Londynie opublikowano cykl artykułów, w których w szerokim wymiarze przeanalizowano sytuację polityczną i ekonomiczną południowych sąsiadów w ostatnich 50. latach³¹.

Deklaracja polsko-czechosłowacka została podpisana 16 stycznia 1986 r., w siedzibie władz Rzeczypospolitej Polskiej w Londynie, 44 lata od poprzedniej. Ze strony gospodarzy podpisy złożyli: prezydent Edward Raczyński i premier Kazimierz Sabbat. Z drugiej strony: Przewodniczący Komitetu Wykonawczego Rady Wolnej Czechosłowacji Mojmir Povolny i Przewodniczący Zgromadzenia Ogólnego Rady Wolnej Czechosłowacji Rudolf V. Frastacky³². Oprócz wyżej wymienionych przedstawicieli diaspor w charakterze obserwatorów i oponentów Rady Wolnej Czechosłowacji, która według nich nie była organizacją reprezentującą interesy wszystkich, udział wzięli przedstawiciele innych organizacji czeskich i słowackich. Złożyli *votum separatum* dotyczące podpisu, ale nie samej idei wyrażonej w dokumencie³³.

Wśród zaproszonych gości nie zabrakło przedstawicieli innych, zniewolonych przez Moskwę narodów oraz zaprzyjaźnionych zachodnich polityków, w tym Sir Bernarda Braine'a, który trwale wspierał działalność politycznego uchodźstwa³⁴.

Gospodarz spotkania, prezydent Raczyński, podkreślił w swoim przemówieniu, że podpisany dokument nie jest formalnym porozumieniem, ale publicznym wyrażeniem przekonania elit emigracyjnych. Docenił dorobek poprzedniego pokolenia, które 44 lata wcześniej zdecydowało się na organiczny związek dwóch państw, będący pokłosiem nie tylko przyjacielskich negocjacji, ale przede wszystkim

---

³¹ T. P o d g ó r s k i, *Ortodoksyjny komunizm Husaka*, (cykl: Patrząc w stronę Czechosłowacji), „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1986, nr 24 z 29.01, s. 2; t e n ż e, *Opozycja wolnościowa i postawa ludności*, tamże, nr 26 z 31.01, s. 2.

³² Deklaracja została między innymi opublikowana w: *Wybór dokumentów do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego 1939-1991*, oprac. A. Suchcitz, L. Maik, W. Rojek, Londyn: Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie 1997, s. 633-636.

³³ O antagonizmach słowacko-czeskich, które przeszkadzały w osiągnięciu porozumienia, wspominał w udzielonym Jagodzie Jędrzychowskiej wywiadzie prezydent Kazimierz Sabbat, zob. J. J ę d r y c h o w s k a, *Widzieć Polskę z oddalenia*, Paryż: Kantor Wydawniczy SAWW 1988, s. 115-116.

³⁴ Polska-Czechosłowacja. Wspólna deklaracja w Londynie, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1986, nr 2 z 3.01, s. 1, 6-8.

wolnego wyboru. Kolejny mógłby – według niego – pokazać siłę odrodzonych idei oraz sprzyjać osiągnięciu w przyszłości rozwiązań wypracowanych na drodze dyskusji w sprawach spornych, następnie wdrożonych we wszelkich relacjach w imię współpracy, a nie współzawodnictwa³⁵.

W podobnym tonie wypowiadali się prof. Mojmir Povolny, Rudolf V. Frastacky oraz o. dr Jan Lang. Wszyscy zgodnie podkreślili, że dwuletnie przygotowania do podpisania deklaracji, które w finalnym rozrachunku mają przynieść dwustronną przyjaźń, a także szerzej pojmowane bezpieczeństwo państwom Europy Środkowo-Wschodniej, są naturalnym następstwem zapoczątkowanej w okresie II wojny światowej współpracy, przerwanej w drugiej połowie lat 40., ożywianej w kolejnej dekadzie, wzmocnionej wspólnym działaniem w 1968 r.³⁶ Inspirację dla powyższych działań stanowili także niektórzy brytyjscy politycy, w tym przemawiający Sir Bernard Braine, który mówił o „śmiałym kroku naprzód, którego ostatecznym celem powinno być zjednoczenie całej Europy”³⁷. Zaproszeni emigracyjni przedstawiciele innych ujarzmionych narodów uznali, że podpisany dokument o zamierzonej konfederacji może mieć dużą wagę dla regionu. Zobowiązali się przemyśleć własne działania w sprawie ewentualnego dołączenia do wspólnoty.

Kilka tygodni później prezydent Raczyński wypowiadał się o zawartym porozumieniu, jako o fundamencie przyszłych rozwiązań w Europie Środkowo-Wschodniej. Porozumienie w ramach konfederacji dwóch państw ma łączyć trzy narody, otwierając się tym samym na kolejnych zainteresowanych sąsiadów. Raczyński uznawał, że projekt ten jest swoistą kontrakcją na gospodarczą integrację „starej” części kontynentu, a jednocześnie elementem ochrony przed pominięciem Polski, Czechosłowacji oraz innych państw przed wystawieniem ich w przyszłości na wpływy zjednoczonych Niemiec i Rosji. Uważał jednocześnie, że będzie to długa i trudna droga związana z dostosowaniem psychologii poszczególnych państw, przygotowaniem ich do zapomnienia urazów, załatwieniem spornych częściowo granicznych spraw³⁸. Trzy lata później przyznał, że doprowadzenie do podpisania deklaracji – jako

---

³⁵ Przemówienie Prezydenta RP na Uchodźstwie Edwarda Raczyńskiego z 16 stycznia 1986 r., „Tydzień Polski” 1986, nr 32 z 7.02, s. 2.

³⁶ Speeches, E. Raczyński, M. Povolny, K. Sabbat, o. J. Lang, „Polish Affairs” 1986, nr 119, s. 2-4; przemówienia Mojmira Povolnego, Rudolfa V. Frastackiego, o. Jana Langa, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1986, nr 32 z 7.02, s. 2-3.

³⁷ Tamże, przemówienia Sir Bernarda Braine’a, s. 3.

³⁸ Wywiad red. W. Olejnika z Prezydentem RP Edwardem Raczyńskim, „Tydzień Polski” 1986, nr 9 z 1.03, s. 1, 6.

pierwszego i niezbędnego kroku na drodze zjednoczenia Europy – było jednym z najważniejszych osiągnięć podczas siedmioletniej kadencji prezydenckiej³⁹.

Kazimierz Sabbat, już jako Prezydent RP, w udzielonym „Tygodniowi Polskiemu” wywiadzie zwrócił uwagę na konieczność podjęcia przez sygnatariuszy porozumienia akcji edukacyjnej wśród własnych rodaków. Mówił o „niewyżytych nacjonalizmach i u nas, i jeszcze bardziej u niektórych naszych sąsiadów i przeszkadzających egoizmach narodowych”. Uznał, że w obliczu nadchodzących zmian politycznych, możliwe jest wdrożenie pojednawczych procesów wcześniej, tak aby w odpowiednim momencie niewyjaśnione zaszłości nie przeszkodziły w kolejnych rozwiązaniach. W jego ocenie mogą się tylko wyjaśniać na zasadzie: równy z równymi i wolny z wolnymi. Podpisana deklaracja miałaby stać się punktem wyjścia, kluczowym krokiem w tym długim i trudnym procesie pojednania i budowy wspólnoty. Według Sabbata, wielkie znaczenie dla losu narodów ma nawiązanie współpracy między ruchami wolnościowymi i demokratycznymi wewnątrz zniewolonych narodów. Emigracja w tym obszarze powinna pełnić rolę koordynatora tych procesów⁴⁰. Już wcześniej dostrzeżono, że czescy, słowaccy i polscy dysydenci, nieskrępowani więzami przeszłości, potrafią budować nowe relacje (Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka), które mogą zostać rozszerzone na inne narodowości. Było to praktyczne potwierdzenie konstruktywizmu w podejściu do nierzadko konfliktowych wcześniej relacji⁴¹.

Przewodniczący Rady Wolnej Czechosłowacji prof. M. Povolny w opublikowanej w tym samym numerze gazety wywiadzie uważał, że podpisana wcześniej deklaracja ma poważne znaczenie, nie tylko z powodu przedstawionego programu politycznego, ale także z uwagi na podjętą pogłębioną współpracę wychodźstwa polskiego, czeskiego i słowackiego. Uważał, że wzmocni to również istniejące po obu stronach granicy kontakty pomiędzy dysydentami z KOR-u, podziemnej „Solidarności” i Karty 77⁴².

³⁹ E. R a c z y Ń s k i, *Czas wielkich zmian*, Paryż: Éditions de Dialogue 1990, s. 91.

⁴⁰ Wywiad „Tygodnia Polskiego” z Prezydentem RP Kazimierzem Sabbatem, „Tydzień Polski” 1986, nr 35 z 30.08, s. 1. 4. O podsycaniu w kraju przez gen. Kiszczaka nienawiści do Ukraińców, niechęci do Czechów, w: A. Bogusławski, *Polacy i Sąsiedzi*, tamże, nr 42, z 18.10, s. 5.

⁴¹ A. K o b u s, *Niezależne kontakty polsko-czechosłowackie w schyłkowej dekadzie porządku jałtańskiego*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy filii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego 2008, s. 176-177.

⁴² Wywiad „Tygodnia Polskiego” z Mojmirem Povolnym, „Tydzień Polski” 1986, nr 35 z 30.08, s. 4-5. W podobnym tonie, nieco wcześniej, wypowiadał się jeden z liderów czeskiej

Obydwa przedstawicielstwa polityczne podjęły także prace nad wypracowaniem wspólnego stanowiska w kwestii obrony praw człowieka i wolności we własnych krajach. Stosowne memorandum Władz RP na Uchodźstwie i Rady Wolnej Czechosłowacji zostało przekazane uczestnikom wiedeńskiej konferencji w sprawie bezpieczeństwa i współpracy w Europie (listopad 1986 r.). Wspólny dokument zwracał uwagę na nierozzerwalny związek pomiędzy bezpieczeństwem, pokojem i szeroką współpracą a prawem narodów do podmiotowości i prawami człowieka. Przypomniano w nim, że narzucone obydwu krajom reżimy lekceważą wcześniejsze ustalenia z Helsinek, czego dobitnym przykładem było zdławienie wolnościowych działań polskiej „Solidarności” oraz represje wobec opozycjonistów czeskich i słowackich, w tym Karty 77. Apelowano do sygnatariuszy Aktu Końcowego o bezkompromisowość i konstruktywne opowiedzenie się po stronie praw i swobód obywatelskich oraz o nieingerencję w suwerenność podejmowanych przez narody decyzji politycznych. Wezwano równocześnie do utworzenia instytucji monitorującej i rozpatrującej skargi płynące od obywateli i organizacji opozycyjnych z krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Do polskich i czechosłowackich inicjatorów apelu, podczas przeprowadzonej w Wiedniu konferencji prasowej, dołączyli przedstawiciele Litwy, Ukrainy i tzw. European Liaison Group, reprezentującej pozostałe ujarzmione narody⁴³. W odniesieniu do wschodnich sąsiadów, żywiono nadzieję, że wcześniejsza polsko-ukraińska deklaracja oraz propozycja wspólnego obchodzenia 600-lecia chrztu Litwy oraz unii Korony z Wielkim Księstwem przyczynią się do zasypania podziałów wynikających z różnicy zdań na temat kształtu przyszłych wspólnych granic oraz oceny przeszłości.

Zintensyfikowanie działań, zwłaszcza przez polską emigrację, następowało w okresie kryzysu *pierestrojki*, zwiększonej międzynarodowej aktywności administracji Stanów Zjednoczonych, postępującej zapaści ekonomicznej Polski i innych państw regionu, a także obserwowanej aktywności części elit komunistycznych poszukujących swojego miejsca w przyszłych rozwiązaniach politycznych⁴⁴. Nie sposób przeoczyć szczególnego ożywienia represjonowa-

---

diaspory. Wywiad red. P. Hęciaka z Przewodniczącym Rady Wolnej Czechosłowacji, prof. Mojmirem Povolnym, „Tydzień Polski” 1986, nr 9 z 1.03, s. 1, 6.

⁴³ M. P i e c z y ń s k i, *Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*, w: *Akcja niepodległościowa na terenie międzynarodowym 1945-1990*, s. 40-42.

⁴⁴ Pod koniec 1988 r., przy okazji prowadzonych przez Reagana i Gorbaczowa negocjacji rozbrojeniowych, władze emigracyjne zaproponowały, by w zamian za wycofanie się Moskwy z Europy Środkowo-Wschodniej stworzyć pas podmiotów neutralnych, gwarantujących bezpie-

nej opozycji, szczególnie intelektualistów Karty 77 oraz widocznych w Czechach negatywnych konsekwencji niezaproszenia w 1985 r. papieża Jana Pawła II z okazji tysiącletniej rocznicy śmierci świętego Metodego, jednocześnie patrona tego kraju i Europy⁴⁵.

Dwa tygodnie przed podpisaniem polsko-czechosłowackiej deklaracji, do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej przystąpiły Hiszpania i Portugalia. Jednocześnie w Brukseli dyskutowano o konieczności dokonania w przyszłości reform rozbudowującej się struktury. Komentarze polskiej prasy emigracyjnej wskazywały na błędy Zachodu, będące następstwem nieuwzględniania w ostatnich działaniach interesu środkowej części kontynentu. Akcentowano także krótkowzroczność polityków w związku z nawiązywaniem, bez uzgodnienia wstępnych warunków politycznych, współpracy z podporządkowaną Moskwie, a grupujące pozostałe państwa komunistyczne, Radą Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. Możemy zatem mówić o symbolicznym polsko-czesko-słowackim akcie przypomnienia o podmiotowości Europy Środkowo-Wschodniej, w obliczu zagrożenia porozumieniem się EWG i RWPG ponad głowami obywateli jeszcze ujarzmionych narodów⁴⁶.

Rozwój wydarzeń, jaki miał miejsce w Polsce oraz w regionie w 1989 r., spowodował, że rozważania o ewentualnej konfederacji zeszły na dalszy plan⁴⁷. Na spotkaniu 8 stycznia 1990 r., już po obradach „okrągłego stołu” i wyborach kontraktowych, przedstawiciele emigracji omówili zmiany polityczne, jakie następowały w środkowej i wschodniej Europie, takie jak degradacja gospodarcza, konieczność wprowadzenia wolnorynkowych reform, ograniczenie wpływów elit poprzedniego systemu, a także – z uwagi na zjednoczenie Niemiec w ramach przygotowywanej Unii Europejskiej – na wzmocnienie dwustronnej współpracy ekonomicznej i handlowej. Przypomniano o wynikającej z deklaracji zasadzie niekonkurowania gospodarczego ze sobą, sugerując w pierwszych krokach usystematyzowanie działań w sektorze trans-

---

czeństwo w tym regionie Europy. Z takiej koncepcji wynikała konieczność bliskiej współpracy jej mieszkańców, zob. S a b a t, *Polska na drodze*, s. 417.

⁴⁵ Z. S i e m a s z k o, *Opozycja wolnościowa i postawa ludności*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1986, nr 26 z 31.01, s. 2.

⁴⁶ E. S. K r u s z e w s k i, *Historyczna miska Europy*, „Tydzień Polski” 1986, nr 2 z 11.01, s. 3. Porozumienie pomiędzy EWG i RWPG podpisane 25 czerwca 1988 r. w Luksemburgu.

⁴⁷ W drugiej połowie lat 80. zostały nawiązane – na nieco innych podstawach prawnych – bliższe stosunki z Rządem Wolnej Estonii na Uchodźstwie. W listopadzie 1988 r. doszło w Sztokholmie do podpisania przez premierów – Edwarda Szczepanika i Tonisa Kinta – projektu deklaracji o współpracy. Z uwagi na szybkość zachodzących w naszej części Europy zmian systemowych, nie doszło do formalnego jej podpisania przez prezydentów.

portowym i telekomunikacyjnym. Uzgodniono również promowanie we własnych krajach nauki języka angielskiego⁴⁸. Najważniejsze dla diaspory w dziedzinie gospodarczej było wyjście z koszmaru ekonomicznego i ideologicznego absurdu – Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej i wstąpienie w epokę pragmatyzmu, związanego z wolnym rynkiem europejskim.

Niestety, nieco wcześniej, między Krajem a Emigracją, z powodu długoletniego funkcjonowania władzy komunistycznej, wytworzyły się prawne, polityczne i psychologiczne bariery, które wymagały obustronnego wysiłku przy sukcesywnym ich znoszeniu. W wyniku zawartych przy „okrągłym stole” porozumień, było to niezwykle trudne, mimo udzielanego wcześniej i później w różnych formach liderom opozycji wsparcia⁴⁹. Władze RP na Uchodźstwie sprzeciwiały się m.in. uchwalaniu nowej konstytucji przez Sejm kontraktowy, wskazując na fakt, iż nie jest on wybrany w pełni demokratycznych wyborach. Podkreślano przy tym, że polska emigracja niepodległościowa pozostała jedyną na świecie, która w oparciu o konstytucję własnego kraju (z 23 kwietnia 1935 r.) zachowała podstawy legalizmu, tj. ciągłość władz i organów suwerennego państwa z Prezydentem RP na czele.

W świetle powyższej wykładni, ustawa zasadnicza wraz z uzupełniającą „Umową Paryską” (opublikowana w Monitorze Polskim 9 grudnia 1939) obowiązywała nadal i stanowiła podstawę dalszej misji przymusowego wychodźstwa, do czasu przeprowadzenia na podstawie demokratycznej ordynacji wyborczej wolnych wyborów do Sejmu i Senatu⁵⁰. Podtrzymywano takie stanowisko w kolejnych rezolucjach, oświadczeniach i wystąpieniach premiera

---

⁴⁸ S z k o p i a k, *Bilateralne deklaracje współpracy*, s. 211.

⁴⁹ Władze RP na Uchodźstwie odniosły się z dużym dystansem do porozumień „okrągłego stołu” ze względu na uzgodniony tam parytet. W specjalnym oświadczeniu napisano: „Pozostawienie 65% Sejmu w rękach komunistycznego reżimu, narzuconego Polsce w Jalcie przez Sowiety, stanowi zaprzeczenie demokracji, dla której przywrócenia olbrzymie rzesze Polaków wybrały los politycznego uchodźstwa”. Obawiano się powtórzenia doświadczeń Mikołajczyka sprzed ponad 40 lat oraz Solidarności sprzed 8 lat, stąd z uwagi na złożoność sytuacji, i pierwszy po długim okresie start jakiegokolwiek reprezentacji opozycji w wyborach, rekomendowano Polakom podejmowanie indywidualnych decyzji w tym zakresie, jednocześnie podejmując działania wspierające jej kandydatów, zob. Oświadczenie Rządu RP. Emigracja niepodległościowa wobec wyborów w PRL, „Orzeł Biały” 1989, nr 1442, s. 1; J. M. B i l i Ń s k i, *Mazowiecki z nami, my z nim*, „Orzeł Biały” 1990, nr 1451, s. 2. Nie doszło do wcześniej awizowanej wizyty pierwszego niekomunistycznego premiera Tadeusza Mazowieckiego u Prezydenta RP na Uchodźstwie Ryszarda Kaczorowskiego. Przybywszy z Warszawy w ostatniej chwili poprosili o jej odwołanie, tamże, s. 4.

⁵⁰ Rezolucja RN RP z 28.07.1990 r., „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1990, nr 195 z 16.08, s. 3.

Szczepanika, Rady Narodowej RP (także w dniach, gdy z wizytą w Londynie przebywał przewodniczący „NSZZ Solidarność” Lech Wałęsa i spotykał się m.in. z byłym prezydentem Edwardem Raczyńskim), wskazując na „brak politycznych warunków do formalnej łączności pomiędzy władzami PRL i emigracją niepodległościową”⁵¹. Uważano jednocześnie, że w interesie ogólnonarodowym należy wzmacniać kontakty z niezależnymi organizacjami w Polsce. Dla podkreślenia poparcia dla pierwszego niekomunistycznego premiera, Rada Organizacji Kombatanckich PSZ utworzyła 4 grudnia 1989 r. Fundusz Tadeusza Mazowieckiego „Help Poland Found”⁵². Kilka miesięcy później z nadzieją przyjęto zapowiedź przeprowadzenia wolnych wyborów prezydenckich w kraju, po ustąpieniu z urzędu wybranego w ramach zawartego przez opozycję kontraktu gen. Jaruzelskiego. Goszczący w Londynie w trakcie trwającej już kampanii przedstawiciele kandydatów (Mazowieckiego, Wałęsy i Moczulskiego), otrzymali zapewnienie, że w przypadku wyłonienia nowej głowy państwa, Prezydent RP na Uchodźstwie uda się do Warszawy w celu przekazania insygniów prawowitej władzy. Wysłano jednocześnie postulat szybkiego odbycia wolnych wyborów do Sejmu i Senatu⁵³. Po zwycięstwie Lecha Wałęsy w drugiej turze wyborów, prezydent Kaczorowski składając serdeczne gratulacje, wspominał o „przełomowym okresie historii”, mając na myśli również przyszłe zakończenie misji Władz RP na Uchodźstwie⁵⁴.

Podpisana w 1986 r. polsko-czechosłowacka deklaracja nie została wykorzystana kilka lat później w okresie transformacji systemowej. W wypowiedziach części działaczy opozycyjnych z początku lat 80. dostrzegało się jednak-

---

⁵¹ Na przykład: Rezolucja RN RP z 2.12.1989 r., „Tydzień Polski” 1989, nr 49 z 9.12, s. 2.

⁵² „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1989, nr 296 z 12.12, s. 8. W ciągu dwóch tygodni zgromadzono ponad 75 tys. funtów, któremu jeszcze podczas pobytu w Londynie wręczono 30 tys. funtów i 6000 dolarów. W sumie zebrano i przekazano premierowi Mazowieckiemu kwotę 450 tys. funtów oraz 6000 dolarów, za co Prezes Rady Ministrów podziękował 8 czerwca 1990 r., „Tydzień Polski” 1989, nr 50 z 16.12, s. 2; „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1990, nr 156 z 2.07, s. 8.

⁵³ Komunikat Kancelarii Prezydenta RP z 14.11.1990 r., „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1990, nr 277 z 20.11, s. 1. W drugiej turze w starciu Wałęsy i Tymieńskiego wezwano wszystkich Polaków do głosowania na pierwszego z kandydatów, zob. Stanowisko Rządu RP na Uchodźstwie wobec wyborów prezydenckich w Kraju z 3.12.1990 r., „Tydzień Polski” 1990, nr 49 z 8.12, s. 2

⁵⁴ Depesza prezydenta R. Kaczorowskiego do prezydenta-elekta L. Wałęsy, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1990, nr 296 z 12.12, s. 1. Jednocześnie poinformowano o pracach funkcjonującego od 3 grudnia zespołu zajmującego się zapowiedzianym przekazaniem insygniów władzy.

że wolę podjęcia wspólnej z innymi, ujarzmionymi przez komunizm, walki z pojałtańskim porządkiem. Jakkolwiek idea tych działań nie była tożsama z federalizmem, to jednak kładła nacisk na kilka charakterystycznych elementów. Należy tu wspomnieć o zerwaniu z partykularyzmami i wyłącznym myśleniem jedynie w kategoriach dobra jednego narodu, a także uznaniu, że wartością nadrzędną, wspólną, stają się wolność, demokracja, podmiotowość jednostki i całych społeczeństw. Niektóre ugrupowania opozycyjne w Polsce – najczęściej określane mianem niepodległościowych i akceptujących prymat władz emigracyjnych – wśród nich: Konfederacja Polski Niepodległej⁵⁵, Kongres Solidarności Narodu czy też Grupa Wolność-Sprawiedliwość-Niepodległość, występowały z propozycjami utworzenia ponadpaństwowych organizmów (związków suwerennych) złożonych wyłącznie z państw Europy Środkowo-Wschodniej, będących w przyszłości trzecią siłą pomiędzy Berlinem i Moskwą. Nie dostrzegano natomiast szczególnej pozycji EWG, uznając, że kwestie gospodarcze i ekonomiczne mają znaczenie marginalne. Jeśli podejmowano już rozważania, to wysuwano główne obawy związane z przyszłym zdominowaniem kontynentu przez zjednoczone Niemcy⁵⁶. Realizowany później przez państwa Europy Środkowo-Wschodniej scenariusz, nie został napisany przy wiodącym udziale politycznego wychodźstwa. Nie możemy również w tym miejscu zapominać o ogólnym braku zainteresowania odzyskujących po dekadach wolność narodów jakimikolwiek ograniczeniami suwerenności. Sygnowany zatem polsko-czechosłowacki dokument może być postrzegany w kategoriach gestu doniosłego w wymowie, ale jednak wyłącznie gestu.

BIBLIOGRAFIA

Apel przedstawicieli emigracyjnych władz Czechosłowacji, Rumunii, Polski i Węgier z 1 lutego 1985 r., załącznik do artykułu Zygmunta Szkopiaka, Bilateralne deklaracje współpracy Rządu RP z władzami krajów Europy Środkowo-Wschodniej na uchodźstwie, w: *Akcja niepodległościowa na terenie międzynarodowym 1945-1990*, red. T. Piesakowski, Londyn: Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie 1999, s. 204-206.

---

⁵⁵ Lider KPN, Leszek Moczulski, często gościł w Londynie. W programie ugrupowania odrzucano jednoznacznie dziedzictwo prawne PRL, uznając władze emigracyjne za jedynego reprezentanta narodu polskiego. A. D a w i d o w i c z, *Myśl niepodległościowa*, w: *Myśl polityczna w Polsce po 1989 roku. Wybrane nurty ideowe*, red. E. Maj, A. Wójcik, Lublin: UMCS 2008, s. 16-18, 34-35.

⁵⁶ K. R o g a c z e w s k a, *Niemcy w myśli politycznej polskiej opozycji w latach 1976-1989*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1998, s. 319.

- A n d e r s W.: Pokój to Europa cała, „Orzeł Biały” (Londyn) 1952, nr 3, s. 2.
- B a r t o s z e w i c z H.: Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1944-1948, Warszawa: Książka i Wiedza 1999.
- B i l i Ń s k i M.: Mazowiecki z nami, my z nim, „Orzeł Biały” (Londyn) 1990, nr 1451, s. 2.
- B o g u s ł a w s k i A.: Polacy i Sąsiedzi, „Tydzień Polski” (Londyn) 1986, nr 42, s. 5.
- B o r z y m A., S a d o w s k i J.: Polscy Ojcowie Europy, Warszawa: TRIO 2007.
- Československo-Polská jednání o vytvoření konfederace 1939-1944, Československé diplomatické dokumenty, ed. Ivan Št’oviček ve spolupráci s Jaroslavem Valentou, Praha: Historický ústav Armády České republiky 1994.
- Czechoslovak-Polish negotiations of the establishment of confederation and alliance, 1939-1944: Czechoslovak diplomatic documents = Československo – polske jednani o konfederaci a spojenectvi, 1939-1944: ceskoslovenske diplomaticke dokumenty / editors, Ivan Št’ovick and Jaroslav Valenta. Prague: Publishing House Karolinum: The Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic 1995.
- D a w i d o w i c z A.: Myśl niepodległościowa, w: Myśl polityczna w Polsce po 1989 roku. Wybrane nurty ideowe, red. E. Maj, A. Wójcik, Lublin: UMCS 2008, s. 16-18, 34-35.
- Depesza prezydenta R. Kaczorowskiego do prezydenta-elekta L. Wałęsy, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (Londyn) 1997, nr 296, s. 1.
- G r o s s F.: Federacje i konfederacje europejskie. Rodowód i wizje, Warszawa: ISP PAN 1994.
- G r y g a j t i s K.: Polskie idee federacyjne i ich realizacji w XIX i XX wieku, Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie 2001.
- J e z e r n í k V.: Západoslovanská Federální Unie, London–Edinburgh: Západoslovanského Ruchu 1942.
- J ę d r y c h o w s k a J.: Widzieć Polskę z oddalenia, Paryż: Kantor Wydawniczy SAWW 1988.
- J i r á s e k Z., T r a p l M.: Exilová politika v letech 1948-1956: počátky politické organizovanosti a činnosti poúnorové emigrace a vznik Rady svobodného Československa, Olomouc: Centrum pro československá exilová studia: Naklad. Moneta-FM, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1996.
- J o r d a n Z.: Przebudowa ekonomiczna Europy Środkowo-Wschodniej „Kultura” (Paryż) 1950, nr 6/32, s. 21-47.
- K i s i e l e w s k i T.: Federacja Środkowo-Europejska, Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939-1943, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1991.
- K o b u s A., Niezależne kontakty polsko-czechosłowackie w schyłkowej dekadzie porządku jałtańskiego, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego 2008.
- K o l e n d o I. T.: O idei federacji polsko-czechosłowackiej – polemicznie, „Dzieje Najnowsze” 1989, nr 2, s. 207-211.
- K o m a r n i c k i T.: Próba stworzenia związku polsko-czechosłowackiego w okresie II wojny światowej, w: Sprawy Międzynarodowe, Londyn 1949, nr 4, s. 61-63.
- Komunikat Kancelarii Prezydenta RP z 14 listopada 1990 r., „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (Londyn) 1990, nr 277, s. 1.
- Korespondencja w sprawie konfederacji polsko-czechosłowackiej w latach 1940-1943, „Studia z najnowszych dziejów powszechnych”, t. IV, Warszawa: wyd. S. Stanisławska, 1963.
- K r u s z e w s k i E. S.: Historyczna miska Europy, „Tydzień Polski” (Londyn) 1986, nr 2, s. 3.
- K u k i e l M.: Książę Adam, Warszawa: Wydawnictwo PAVO 1993.

- L a m p e A.: Miejsce Polski w Europie, Moskwa 1944.
- L e w i c k i R., M a r k e r t W.: Józef Sławomir Hartman 1898-1979. Adiutant prezydenta i Ojciec Cichociemnych, Pruszków: Oficyna Wydawnicza AJAKS 2004.
- Ł u k a s i e w i c z S.: Dyskusje o współpracy polsko-czechosłowackiej po roku 1948, w: O nowy kształt Europy. XX-wieczne koncepcje federalistyczne w Europie Środkowo-Wschodniej i ich implikacje dla dyskusji o przyszłości Europy, red. J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 2003, s. 228-242.
- Ł u k a s i e w i c z S.: Jan Wszelaki o gospodarczych aspektach federacji środkowoeuropejskiej, w: Emigracja polska wobec problemów przebudowy i sowietyzacji kraju po drugiej wojnie światowej, red. R. Sudziński, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2007, s. 105-118.
- Ł u k a s i e w i c z S.: Trzecia Europa. Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych 1940-1971, Warszawa-Lublin: IPN 2010.
- M a t u s a k P.: Polskie koncepcje integracyjne Europy Podziemnej 1939-1945, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1999, nr 6, s. 233-244.
- M o c h l i Ń s k i K.: Polskie inicjatywy Federacji Europy Środkowo-Wschodniej, w: Akcja niepodległościowa na terenie międzynarodowym 1945-1990, red. T. Piesakowski, Londyn: Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie 1999, s. 143-165.
- O jedność Europy. Antologia polskiej XX-wiecznej myśli europejskiej, wyb. i oprac. S. Łukasiewicz, Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej 2007.
- Oświadczenie Rządu RP. Emigracja niepodległościowa wobec wyborów w PRL, „Orzeł Biały” (Londyn) 1989, nr 1442, s. 1.
- P i s z c z k o w s k i T.: Między Lizboną a Londynem, Londyn: Instytut Polski i Muzeum im. Generała Sikorskiego 1979.
- P i s z c z k o w s k i T.: Polska a Nowa Europa, Londyn: s.n. 1942.
- P o d g ó r s k i T.: Opozycja wolnościowa i postawa ludności, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (Londyn) 1986, nr 26, s. 2.
- P o d g ó r s k i T.: Ortodoksyjny komunizm Husaka, (cykl: Patrząc w stronę Czechosłowacji) „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (Londyn) 1986, nr 24, s. 2.
- Polska-Czechosłowacja. Wspólna deklaracja w Londynie, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (Londyn) 1986, nr 2, s. 1, 6-8.
- Przemówienia Mojmira Povolnego, Rudolfa V. Frastackiego, o. Jana Langa, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (Londyn) 1986, nr 32, s. 2.
- Przemówienie premiera E. Szczepanika wygłoszone 5 lipca 1986 r. podczas posiedzenia Rady Narodowej RP, „Tydzień Polski” (Londyn) 1986, nr 28, s. 2.
- Przemówienie Prezydenta RP na Uchodźstwie Edwarda Raczyńskiego z 16 stycznia „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (Londyn) 1986, nr 32, s. 2-3.
- R a c z y Ń s k i E.: Czas wielkich zmian, Paryż: Éditions de Dialogue 1990.
- Rezolucja Rady Narodowej RP z 2 grudnia 1989 r., „Tydzień Polski” (Londyn) 1989, nr 49, s. 2.
- Rezolucja Rady Narodowej RP z 28 lipca 1990 r., „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (Londyn) 1990, nr 195, s. 3.
- R o g a c z e w s k a K.: Niemcy w myśli politycznej polskiej opozycji w latach 1976-1989, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1998.
- S a b b a t K.: Polska na drodze do wolności i niepodległości. Pisma polityczne, wyb. i oprac. W. Roman, Toruń: Adam Marszałek 2009.
- S i e l e z i n J. R.: Idea federacji polsko-czechosłowackiej jako element gry politycznej w latach 1939-1943, w: Europa Środkowo-Wschodnia w polskiej myśli politycznej, red. M. Dymarski, J. Juchnowski, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski 2004, s. 159-177.

- S i e m a s z k o Z.: Opozycja wolnościowa i postawa ludności, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (Londyn) 1986, nr 26, s. 2.
- S k o d l a r s k i J.: Epilog układu Sikorski-Beneš. Z dziejów polsko-czechosłowackich w latach 1939-1949, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie 1988.
- Stanowisko Rządu RP na Uchodźstwie wobec wyborów prezydenckich w Kraju z 3 grudnia 1990 r., „Tydzień Polski” (Londyn) 1990, nr 49, s. 2.
- S t o l a D.: Uwagi o powojennej emigracji polskiej, w: Warszawa nad Tamizą. Z dziejów polskiej emigracji politycznej po drugiej wojnie światowej, red. A. Friszke, Warszawa: ISP PAN, Adam Marszałek 1994, s. 16-17.
- T a r k a K.: Emigracyjna dyplomacja: polityka zagraniczna Rządu RP na Uchodźstwie 1945-1990, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm 2003, s. 256.
- Uzupełnienie przemówienia premiera E. Szczepanika, „Tydzień Polski” (Londyn) 1986, nr 31, s. 1.
- W a n d y c z P., F r e n d l L.: Zjednoczona Europa. Teoria i praktyka, Londyn: Polonia Book Fund 1965.
- W a p i ń s k i R.: Historia polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku, Gdańsk: Wydawnictwo Arche 1997.
- W o l a ń s k i S.: Europa Środkowo-Wschodnia w myśli politycznej emigracji polskiej 1945-1975, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski 1996.
- W s z e l a k i J.: Fuel and power in captive Middle Europe, New York: Council on Foreign Relations 1952.
- W s z e l a k i J.: O wschodni „Plan Schumana”, „Kultura” (Paryż) 1953, nr 6/68, s. 43-50.
- W s z e l a k i J.: The rise of industrial Middle Europe, „Foreign Affairs”, Londyn 1951.
- Wybór dokumentów do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego 1939-1991, oprac. A. Suchcitz, L. Maik, W. Rojek, Londyn: Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie 1997.
- Wywiad redaktora P. Hęciaka z Przewodniczącym Rady Wolnej Czechosłowacji prof. Mojmi-rem Povolnym, „Tydzień Polski” (Londyn) 1986, nr 9, s. 1, 6.
- Wywiad redaktora W. Olejnika z Prezydentem RP Edwardem Raczyńskim, „Tydzień Polski” (Londyn) 1986, nr 9, s. 1, 6.
- Wywiad „Tygodnia Polskiego” z Mojmi-rem Povolnym, „Tydzień Polski” (Londyn) 1986, nr 35, s. 4-5.
- Wywiad „Tygodnia Polskiego” z Prezydentem RP Kazimierzem Sabbatem, „Tydzień Polski” (Londyn) 1986, nr 9, s. 1-4.
- Z a k r z e w s k i S.: Handel Polski z Zachodem, „Kultura” (Paryż) 1955, nr 1/87-2/88, s. 151-157.
- Z n a m i e r o w s k a - R a k k E.: Federacja Słowian południowych w polityce Bułgarii po II wojnie światowej, Warszawa: Neriton, IH PAN 2005.

THE REPUBLIC OF POLAND AUTHORITIES
IN EXILE ON THE PROJECT OF POLISH-CZECHOSLOVAK INTEGRATION
IN THE 1980s

S u m m a r y

The causes and circumstances of making a Polish-Czechoslovak declaration by immigrant representatives of the three enslaved nations of East-Central Europe in 1986 are discussed. The declaration pointed to an interest in a detailed form of cooperation in the future. The basis for signing it was the agreement between Sikorski's and Beneš's governments of 1942, in which the will to form a confederation within a post-totalitarian order in the region was expressed. History has shown that the political scenario realized later had not been written with considerable participation of the emigration circles. Analyzing the issue from the historical and politico-logical-legal points of view the author makes an attempt at answering the question concerning the place of this document in the process of the systemic transformation that took place in the region at the end of the 1980s and the beginning of the 1990s.

Key words: Republic of Poland authorities in exile, Poland, Czechoslovakia, integration

Translated by Tadeusz Karłowicz